

Henryk Stańczyk

Wyższa Szkoła Menadżerska w Warszawie

Konferencja w Poczdamie i jej skutki dla Polski

Słowa kluczowe

Teheran, Jałta, Poczdam, Sikorski, Churchill, Stalin, Roosevelt, Truman, konferencja

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest problematyce odzyskania przez Polskę niepodległości utraconej we wrześniu 1939 r., po napaści Niemiec i Związku Radzieckiego. Polacy nie pogodzili się z decyzjami zaborców i podjęli walkę o jej odzyskanie. Utworzyli Rząd Polski na emigracji, odbudowali wojsko i walczyli na różnych frontach wojny, w ramach koalicji antyhitlerowskiej, aż do kapitulacji Niemiec. O losach Europy i Polski zdecydowały zwycięskie mocarstwa na konferencji w Poczdamie. Odbudowana została państwowość polska, ale w zmienionym kształcie terytorialnym i ustrojowym. Decyzje mocarstw w Poczdamie zdecydowały o tym, że po wojnie Polska stała się członkiem obozu państw socjalistycznych.

W drodze do Poczdamu

W odległości około 150 kilometrów na południe od Berlina, w Poczdamie, znajduje się pałac Cecilienhof, zbudowany za czasów dynastii Hohenzollernów dla następcy tronu Wilhelma Hohenzollerna i jego żony Cecylii, księżniczki Meklemburgii i Schwerinu. Jego kształt wzorowany jest na angielskich dworach gotyckich z czasów Tudorów. Budowniczym był Paul Schultze-Naumburg. Pałac nie wyróżnia się szczególnymi rozwiązaniami architektonicznymi, ale jest pięknie położony pomiędzy dwoma jeziorami Heiliger See oraz Jungfern See, w Nowym Ogrodzie, w północnej części Poczdamu. Był budowany bezpośrednio przed wybuchem I wojny światowej i w latach wojny, ale wielki rozgłos przyniosło mu dopiero zakończenie II wojny światowej w Europie. To właśnie tam odbyła się konferencja po zwycięstwie nad hitlerowskimi Niemcami.

W pierwszej połowie XX wieku wstrząsnęły Europą i światem dwie wojny: I wojna światowa (1914–1918), która rozgorzała pomiędzy blokiem państw centralnych (Cesarstwo Niemieckie, Cesarstwo Austro-Węgierskie, Bułgaria, Turcja) i blokiem państw ententy (Francja, Wielka Brytania, Rosja), oraz II wojna światowa, która wybuchła w roku 1939 i trwała do 1945. Obie były bardzo niszczące dla Europy i świata.

Polska, która utraciła swoją państwowość w XVIII wieku wskutek rozbiorów, po I wojnie światowej odzyskała niepodległość. Stało się to możliwe dzięki klęsce, jaką poniosły w wojnie wszystkie państwa rozbiorowe. Przedstawiciele zwycięskich państw ententy spotkali się we Francji, w podparyskim Wersalu i zakończyli stan wojny na podstawie specjalnych układów zawartych z poszczególnymi państwami byłego bloku państw centralnych. Zdecydowali o nowym porządku w Europie i na świecie. Do czuwania nad bezpieczeństwem świata utworzono Ligę Narodów. W toku przeobrażeń z lat 1918–1919 w Europie powstały nowe państwa: Austria, Węgry, Czechosłowacja, Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców, Litwa, Finlandia, Łotwa, Estonia i Polska.

Odrodzona Polska odbudowywała swoją niepodległość we wrogim sobie otoczeniu. Sąsiedzi – Niemcy i Związek Radziecki – nie chcieli się pogodzić z utratą części swoich ziem zagarniętych w czasie rozbiorów, włączonych w skład odbudowanego państwa polskiego. W świadomości polskiego społeczeństwa traktat wersalski zapisał się jako

akt sprawiedliwości dziejowej, chociaż nie ustrzegł Europy ani świata przed kolejnym konfliktem.

W okresie powojennym powstały w Europie nowe systemy polityczne – komunizm w Związku Radzieckim i faszyzm we Włoszech i w Niemczech. Państwa faszystowskie kwestionowały postanowienia traktatu wersalskiego i doprowadziły do wybuchu kolejnej wojny, która zapoczątkowana została przez hitlerowskie Niemcy 1 września 1939 roku atakiem na Polskę i trwała w Europie do 8 maja 1945 roku¹. Była niezwykle niszczycielska i ludobójcza. Ocenia się, że pochłonęła 50–80 mln istnień ludzkich w trakcie prowadzonych operacji wojskowych oraz w wyniku zbrodniczych działań dokonywanych na cywilnych mieszkańcach podbitych państw². Cechą charakterystyczną tej wojny był rozszerzający się zakres państw i kontynentów atakowanych przez napastnicze państwa „Osi”. Wojna zaczęła się od ataku Niemiec na Polskę, do którego przyłączył się 17 września Związek Radziecki. Sojusznicy – Francja i Wielka Brytania – nie przyszli Polsce z pomocą wojskową i poniosła ona klęskę. 28 września 1939 roku ministrowie spraw zagranicznych Niemiec i Związku Radzieckiego podpisali w Moskwie układ o podziale naszego kraju wzdłuż biegu rzek Bug – Narew – San. Miało to ogromne znaczenie dla dalszych losów Polski w II wojnie światowej³.

W następnym roku, w kwietniu 1940 roku zaatakowane zostały przez Niemcy Dania, Norwegia, Belgia, Holandia i Francja. Wszystkie te państwa zostały pokonane i podporządkowane Hitlerowi. Do wojny przeciwko Francji włączyły się także Włochy Benito Mussoliniego⁴. W roku 1941 Hitler skierował się przeciwko Jugosławii i Grecji, w so-

¹ Uderzenie III Rzeszy na Polskę poprzedził układ niemiecko-radziecki podpisany 23 sierpnia 1939 roku w Moskwie, zwany paktem Ribbentrop – Mołotow.

² Karol Grünberg w pracy *Czas wojny 1939–1945. Wykłady z historii*, Wyd. Troja, Toruń 1991 podaje liczbę 50 mln ludzi. Amerykanie James Dunningan i Albert Nofi w pracy *Wojna na Pacyfiku. Encyklopedia*, Wyd. Magnum, Warszawa 2000, oceniają straty ludzkie na około 80 mln ludzi.

³ *Zmowa. IV rozbiór Polski*, wstęp i oprac. A. Szcześniak, Wydawnictwa „ALFA”, Warszawa 1990, s. 146.

⁴ Konsekwencją przystąpienia Mussoliniego do wojny przeciwko Francji był konflikt z Wielką Brytanią i w późniejszym czasie rozszerzenie wojny na kontynent afrykański.

juszu z Włochami i Węgrami. Po opanowaniu Bałkanów, 22 czerwca 1941 roku, uderzył na swojego sprzymierzeńca – Związek Radziecki, Mussolini zaś podjął próbę poszerzenia swoich kolonii w Afryce. Wojna zataczała coraz szersze kręgi. 7 grudnia 1941 roku Japonia zaatakowała Stany Zjednoczone Ameryki Północnej. Prawie cały świat znalazł się w ogniu wojny.

Zaatakowane państwa z różnym skutkiem stawiały opór atakującym i najczęściej ponosiły duże straty. Szukały sojuszników i sposobów skutecznego przeciwstawienia się napastnikom. Chodziło o skonsolidowanie sił państw walczących z najeźdźcami w różnych częściach świata. Już w roku 1940 doszło do podpisania Karty Atlantyckiej, z inicjatywy premiera Wielkiej Brytanii Winstona Churchilla i prezydenta Stanów Zjednoczonych Franklina Delano Roosevelta. Stworzyła ona warunki dla powstania po wojnie Organizacji Narodów Zjednoczonych. Po zaatakowaniu Związku Radzieckiego przez Hitlera 12 lipca 1941 roku w Moskwie ogłoszona została wspólna brytyjsko-radziecka deklaracja, że żadna ze stron nie zawrze separatystycznego pokoju z agresorem⁵.

W następnych latach, w miarę rozszerzania się płomienia wojny, spotkania polityków i dyplomatów trwały nadal i były intensyfikowane. Zawierane były porozumienia dotyczące różnych problemów. Do najważniejszych spotkań historycy zaliczają te, z udziałem przywódców wielkich mocarstw: Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej i Związku Radzieckiego. Odbyły się m.in. w Quebecu⁶, Teheranie, Jałcie i w Poczdamie. W trakcie wojny miały na celu wymianę doświadczeń dotyczących prowadzenia działań wojennych, a nawet

⁵ *Korespondencja Przewodniczącego Rady Ministrów ZSRR z Prezydentem Stanów Zjednoczonych i Premierem Wielkiej Brytanii w okresie Wielkiej Wojny Narodowej 1941–1945*, Wyd. MON, Warszawa 1960, s. 8.

⁶ W Quebecu w Kanadzie odbyły się dwa spotkania prezydenta Stanów Zjednoczonych F.D. Roosevelta z premierem Wielkiej Brytanii W. Churchillem. Pierwsze odbyło się w dniach 17–24 sierpnia 1943 roku, a drugie rok później w dniach 12–16 sierpnia 1944 roku. W ich trakcie podjęte zostały ważne decyzje koordynujące wysiłki obu mocarstw. Podczas pierwszego uzgodniono, że główny desant na kontynent europejski nastąpi nie na Bałkany, ale we Francji. Porozumiano się także w sprawie uznania przyszłej granicy wschodniej Polski wzdłuż tzw. linii Curzona. W trakcie drugiego spotkania za priorytet uznano pokonanie Niemiec, omówiono stanowiska w sprawie okupacji terenów niemieckich.

poszczególnych operacji. Tą drogą starano się koordynować własne plany z planami sojuszników. W Jałcie np. w 1945 roku uzgodniono linię demarkacyjną na terenie Niemiec pomiędzy wojskami nacierającymi ze wschodu i z zachodu. Uzgodniono, że będzie to linia Łaby.

Tym ważnym decyzjom wojskowym towarzyszyły także uzgodnienia polityczne. W Teheranie dotyczyły one w dużej mierze Polski. Prezydent Stanów Zjednoczonych Franklin Delano Roosevelt i premier Wielkiej Brytanii Winston Churchill zgodzili się na propozycję Stalina, aby wschodnia granica Polski przebiegała wzdłuż linii Curzona, a w zamian za to zachodnia granica Polski przesunięta miała zostać na linię Odry. Zgodzono się na włączenie w skład Polski części Prus Wschodnich, wstępnie uzgodniono bowiem likwidację państwa pruskiego. Dla spisania i zredagowania aktów przyjętych na konferencji w Teheranie powołano Europejską Komisję Doradcą. Miała ona także przygotować projekt rozwiązań dla powojennych Niemiec.

Do kolejnego spotkania przywódców Wielkiej Trójki doszło dopiero po 14 miesiącach w Jałcie na Krymie (4–11 lutego 1945). Sytuacja wojenna w tym czasie była już bardzo zmieniona. Alianci wyeliminowali z wojny Włochy Mussoliniego, Rumunię, Bułgarię. O pokój poprosiła Finlandia. Wszystkie te państwa, po zmianie rządów, dołączyły do aliantów. Los Niemiec i Japonii był już przesądzony. Należało w tych warunkach skoordynować działania kończące wojnę i sprecyzować stanowisko w sprawie Niemiec. Nie wchodząc w szczegóły prowadzonych w Jałcie rozmów trzeba podkreślić, że ogniskowały się one na przegładzie sytuacji na frontach wojny, wokół warunków kapitulacji Niemiec i ich ewentualnego rozczłonkowania po wojnie, zniszczenia niemieckiego militarizmu i narodowego socjalizmu oraz odszkodowań wojennych. Był to bowiem czas, kiedy Armia Czerwona stała nad Odrą i przygotowywała się do uderzenia na Berlin, a wojska anglo-amerykańskie przygotowywały się do przekroczenia Renu i wtargnięcia w głąb Niemiec. Należało wyznaczyć linię demarkacyjną pomiędzy wojskami nacierającymi z zachodu i ze wschodu. Zbliżał się koniec wojny w Europie.

W Jałcie sporo miejsca poświęcono sprawom polskim. Potwierdzono, że granica wschodnia Polski ze Związkiem Radzieckim przebiegać będzie wzdłuż linii Curzona, natomiast granica zachodnia przesunięta zostanie na zachód. Większe kontrowersje wystąpiły w dyskusji

nad utworzeniem rządu polskiego uznawanego przez wszystkie mocarstwa. Od połowy 1944 roku, kiedy Armia Czerwona stanęła nad Wisłą, Stalin przekazał administrowanie we wschodniej Polsce władzom Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN), który został później przekształcony w Rząd Tymczasowy. Rządu polskiego w Londynie nie uznawał, a jego postępowanie krytykował. Chwalił Rząd Tymczasowy, który zapewniał porządek i spokój na tyłach Armii Czerwonej. Churchill natomiast uważał, że rząd lubelski nie reprezentuje nawet jednej trzeciej części narodu polskiego. Roosevelt oświadczył, że kwestia polska w ciągu pięciu wieków przyprawiała świat o ból głowy i należy ją radykalnie rozwiązać. Ostatecznie ustalono, że istniejący w Polsce Rząd Tymczasowy powinien być zreorganizowany poprzez włączenie „przywódców demokratycznych z samej Polski i Polaków z zagranicy”⁷. Nowy rząd miał otrzymać nazwę Polski Rząd Tymczasowy Jedności Narodowej. Nie były to dla Polski decyzje korzystne, gdyż w gruncie rzeczy przekazywały los Polski w ręce Stalina⁸.

Ustalenia podejmowane w trakcie rozmów dyplomatycznych i spotkań przedstawicieli wielkich mocarstw na konferencjach prowadzonych w czasie wojny za główny cel miały koordynowanie wysiłku wojennego napadniętych państw, w celu stawienia skuteczniejszego oporu najeźdźcom i ich pokonania. Tak było aż do konferencji w Jałcie

⁷ W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815–1945*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 1996, s. 560.

⁸ W. Churchill, *Druga wojna światowa*, t. 6, *Triumfi i tragedia*, ks. 2, *Żelazna kurtyna*, przeł. z jęz. angielskiego K. Mosiewicz, Wyd. NON STOP PRESS, Gdańsk 1996, s. 73–74. 27 lutego 1945 r. premier Wielkiej Brytanii W. Churchill w parlamencie brytyjskim, w trakcie referowania wyników konferencji w Jałcie dotyczących Polski powiedział m.in. „Marszałek Stalin i Związek Sowiecki złożyli najbardziej uroczyste deklaracje, że Polska pozostanie niepodległą i ta decyzja jest teraz podtrzymywana przez Wielką Brytanię i Stany Zjednoczone. Odpowiedzialna za to będzie również organizacja światowa, kiedy powstanie. Polacy wezmą swą przyszłość we własne ręce, z jednym ograniczeniem, którego muszą uczciwie przestrzegać. Razem ze swoimi sojusznikami muszą prowadzić przyjazną politykę w stosunku do Związku Sowieckiego (...). Umowa przewiduje konsultacje w celu ustanowienia w Polsce nowego polskiego Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, z którym wszystkie trzy mocarstwa nawiążą stosunki dyplomatyczne. (...) Rząd Jego Królewskiej Mości ma zamiar uczynić wszystko aby zapewnić (...) przedstawicielom wszystkich polskich partii demokratycznych pełną swobodę w głoszeniu swoich poglądów”.

w 1945 roku. Jednocześnie w trakcie tych rozmów przygotowywany był grunt do rozstrzygnięć powojennych. Wysiłki te okazały się bardzo przydatne w Poczdamie, kiedy Niemcy leżały w gruzach i trzeba było wprowadzić nowy porządek. A nie było to zadanie łatwe. Wojna zmieniła diametralnie układ sił na świecie i w Europie. Państwa faszystowskie przestały istnieć, a do rangi mocarstw światowych urósł Związek Radziecki i Stany Zjednoczone.

Umowa poczdamska

Akt bezwarunkowej kapitulacji Niemiec z 8 maja 1945 roku miał charakter czysto wojskowy i nie zawierał postanowień politycznych. Była to jednak kapitulacja bezwarunkowa. Niemcy zdali się całkowicie na łaskę zwycięzców. Przywódcy zwycięskich państw objęli 5 czerwca władzę nad Rzeszą. Postanowiono, że najwyższą władzę w Niemczech będą sprawowali głównodowodzący sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Francji i Związku Radzieckiego, każdy w swojej strefie okupacyjnej. Spotkali się wówczas w Berlinie radziecki marszałek Georgij Żukow, brytyjski marszałek Bernard Montgomery, amerykański generał Dwight Eisenhower i francuski generał Jean de Lattre de Tassigny. Przyjęto trzy ważne dokumenty: Deklarację dotyczącą klęski Niemiec i objęcia nad Niemcami najwyższej władzy przez rządy ZSRR, Wielkiej Brytanii, USA i Tymczasowy Rząd Republiki Francuskiej; dokonano podziału na cztery strefy okupacyjne Niemiec i cztery sektory w Berlinie oraz podjęto postanowienie, że najwyższa władza w Niemczech będzie sprawowana przez cztery mocarstwa za pośrednictwem czterech gubernatorów wojskowych, tworzących Sojuszniczą Radę Kontroli, podejmującą decyzje na zasadzie jednomyślności⁹. Podobnie uczyniono z Austrią, której przyznano odrębność państwową¹⁰. Na podstawie wcześniejszych ustaleń Armia Czerwona wycofała się z Wiednia, a wojska amerykańskie z Czechosłowacji i Turyngii, Rosjanie zaś wpuścili sojuszników

⁹ Zob. J. Krasuski, *Polityka czterech mocarstw wobec Niemiec*, Instytut Zachodni, Poznań 1967, s. 16.

¹⁰ *Republika Austrii, dzieje, współczesność, relacje polsko-austriackie 1918–2018*, red. Z. Tomkowski, Wyd. WSM, Warszawa 2018, s. 242.

do Berlina, który jako stolica Niemiec miał być okupowany przez cztery mocarstwa.

Wojna spowodowała ogromne zniszczenia w Europie. Niemcy leżały w gruzach. Z więzień, hitlerowskich obozów pracy, obozów zagłady i obozów jenieckich uwolniono setki tysięcy osób, które chciały powrócić do swoich domów. Ze wschodu na zachód przemieszczały się tysiące uchodźców niemieckich, usiłujących uniknąć niewoli radzieckiej. Tymczasem w Niemczech nie funkcjonował system komunikacyjny. Panował powszechny chaos. Brakowało żywności, lekarstw i środków higieny. Dostarczali je żołnierze armii okupacyjnych po bardzo wysokich cenach. Podobnie było w Austrii i we Włoszech.

Było rzeczą oczywistą, – napisał Stanisław Parzymies – że ani akt bezwarunkowej kapitulacji, ani postanowienia z 5 czerwca 1945 r. czterech naczelnych dowódców armii sojuszniczych okupujących Niemcy, dotyczące objęcia nad Niemcami najwyższej władzy przez rządy czterech mocarstw, nie mogły być jedynymi dokumentami kończącymi II wojnę światową. W tej sprawie społeczność międzynarodowa oczekiwała decyzji politycznych podjętych na najwyższym szczeblu¹¹.

Jako pierwszy z inicjatywą takiego spotkania wystąpił, 12 maja 1945 roku, premier Wielkiej Brytanii Winston Churchill w liście do prezydenta Stanów Zjednoczonych Harry'ego Trumana (Franklin Delano Roosevelt nie doczekał rozmów poczdamskich. Zmarł 12 kwietnia 1945 roku). Poinformował w nim amerykańskiego prezydenta o dążeniach Stalina do podporządkowania sobie państw Europy Środkowej i rozszerzenia wpływów na inne części Europy. Truman i Stalin wyrazili zgodę na propozycję Churchilla i doszło do kolejnego spotkania Wielkiej Trójki, tym razem w Poczdamie, w dniach od 17 lipca do 2 sierpnia 1945 roku.

Harry Truman nie miał doświadczenia w dyplomacji, lecz okazał się dobrym prezydentem Stanów Zjednoczonych, a później przywódcą Zachodu.

Truman odziedziczył po Rooseveltcie jego czołowych doradców i rozpoczął swą prezydenturę z myślą o realizacji koncepcji wielkiego poprzednika, określanej mia-

¹¹ S. Parzymies, *Stosunki międzynarodowe w Europie 1945–1999*, Wydawnictwo Akademickie „Dialog”, Warszawa 1999, s. 29.

nem „Czterech Policjantów”. W przemówieniu wygłoszonym 16 kwietnia 1945 r., cztery dni po objęciu urzędu – napisał Henry Kissinger. – Truman stwierdził, że istnieje zasadnicza sprzeczność między funkcjonowaniem społeczności międzynarodowej a chaosem, i że tylko system globalnego, zbiorowego bezpieczeństwa może być alternatywą dla anarchii. Truman w pełni poparł głębokie przekonanie Roosevelta, że sojusznicy z czasów wojny mają obowiązek utrzymania jedności dla ustanowienia i utrzymania nowego, pokojowego porządku na świecie, a przede wszystkim dla obrony zasady, że spory międzynarodowe nie mogą być rozstrzygane siłą¹².

Wielką Brytanię reprezentował Winston Churchill, ale od 25 lipca 1945 roku, po przegranych wyborach parlamentarnych w Anglii, zastąpił go nowy premier Clement Attlee. Zmienił się także minister spraw zagranicznych, miejsce Anthony’ego Edena zajął działacz związkowy Ernest Bevin. Attlee i Bevin nie mieli takiego doświadczenia politycznego, jak Churchill i Eden ani takiej pozycji wśród sojuszników, jak ich poprzednicy. Delegacja angielska odegrała w Poczdamie mniejszą rolę niż można było tego oczekiwać. Wielka Brytania wyszła z wojny zwycięsko, ale była mocno osłabiona. Mocarstwa zachodnie w Poczdamie reprezentowała głównie delegacja amerykańska, a spotkania często przekształcały się w dialog dwóch nowych supermocarstw: Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego.

Związek Radziecki reprezentował Józef Stalin i Wiaczesław Mołotow, sprawujący u jego boku funkcję odpowiednika ministra spraw zagranicznych. Towarzyszyło im duże grono doradców. Zamiarem delegacji radzieckiej było maksymalne wykorzystanie owoców zwycięstwa okupionego ogromnymi stratami ludzkimi i materiałowymi. Mieli w tej kwestii wsparcie swoich sojuszników, którzy doceniali wkład Związku Radzieckiego w złamanie potęgi niemieckiej i zniszczenie Hitlera. Należy podkreślić, że ten wkład był dostrzegany na świecie i przysporzył Związkowi Radzieckiemu sympatii społeczeństw wielu krajów. Zyskał na popularności także radziecki system polityczny, co spowodowało, że w niektórych krajach Europy Zachodniej na-

¹² H. Kissinger, *Dyplomacja*, przekł. S. Głąbiński, G. Woźniak, I. Zych, Wyd. Philip Wilson, Warszawa 1996, s. 486.

stąpił rozrost ilościowy partii lewicowych. Miało to miejsce głównie we Francji i we Włoszech. Partie komunistyczne uzyskały w tych krajach miejsce w parlamentach i współtworzyły rządy. Zjawisko to wywoływało obawy polityków konserwatywnych.

W trakcie wojny wspólne cele, jakimi było zniszczenie państw agresywnych, zbliżały do siebie mocarstwa. Szczególnie w latach 1941–1943, kiedy inicjatywa strategiczna należała do państw „Osi”. W końcowej fazie wojny (1944–1945), kiedy mocarstwa sprzymierzone osiągnęły przewagę ta współpraca zaczęła często przeradzać się w rywalizację, w dążenie polityków do najkorzystniejszego zabezpieczenia własnych interesów. Te różnice interesów dawały znać o sobie w trakcie spotkań polityków Wielkiej Trójki, najbardziej w Poczdamie, kiedy niebezpieczeństwo niemieckie zostało zlikwidowane. Prezydent Stanów Zjednoczonych Harry Truman dysponował wówczas monopolami na broń atomową, ale nie mógł go w pełni wykorzystać, gdyż na Dalekim Wschodzie trwała wojna z Japonią i w celu jej szybszego zakończenia amerykański prezydent zamierzał przyciągnąć Związek Radziecki.

W Poczdamie podjęto dyskusję na temat losów powojennych Niemiec i Europy. Plany aliantów wobec Niemiec kształtowały się już od roku 1943. Poszczególne mocarstwa zabiegały o przeforsowanie własnych koncepcji i planów zorganizowania powojennego świata. Od stycznia 1944 roku w Londynie pracowała Europejska Komisja Doradcza, która przygotowywała projekt „Bezwarunkowa kapitulacja Niemiec” i „Porozumienie w sprawie mechanizmów kontroli w Niemczech”. We wrześniu 1944 roku podpisano projekt podziału Niemiec na strefy okupacyjne. Amerykański sekretarz skarbu Henry Morgenthau wystąpił jesienią 1944 roku z propozycją pozbawienia Niemiec przemysłu i podziału kraju na landy, aby w ten sposób uchronić świat przed niebezpieczeństwem wywołania przez Niemcy kolejnej wojny. W dniach od 12 do 17 września 1944 roku w Quebecu w Kanadzie miała miejsce konferencja brytyjsko-amerykańska, na której omawiano przyszłość Niemiec.

Mimo że już w pierwszym okresie powojennym dało się zauważyć wiele istotnych różnic między zwycięskimi mocarstwami dotyczących interesów politycznych, w Poczdamie zdołały się one jeszcze porozumieć i podjąć istotne dla Europy decyzje.

Uchwały konferencji poczdamskiej składały się z 14 części¹³. W części I zawarte zostały informacje o przebiegu konferencji, w części II zapisy dotyczące utworzenia Rady Ministrów Spraw Zagranicznych, złożonej z ministrów spraw zagranicznych pięciu mocarstw: Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Związku Radzieckiego, Francji i Chin. Celem Rady było prowadzenie prac zmierzających do przygotowania traktatów pokojowych kończących wojnę. Postanowiono, że zbierać się będzie ona w Londynie, który miał być stałą siedzibą wspólnego sekretariatu, lub w innych stolicach. Wśród pilnych zadań Rady wymieniono: a) opracowanie traktatów pokojowych z Włochami, Rumunią, Bułgarią, Węgrami i Finlandią; b) opracowanie propozycji uregulowania niezalążonych problemów terytorialnych w związku zakończeniem wojny w Europie; c) przygotowanie układu pokojowego dla Niemiec, który miał zostać przyjęty przez rząd niemiecki, gdy taki powstanie. Europejska Komisja Doradcza powołana w Jałcie została rozwiązana, ponieważ uznano, że wypełniła swoje zadania.

Kolejne części uchwał od III do VII dotyczyły Niemiec. Określono w nich cele okupacji tego kraju, która miała doprowadzić do jego demilitaryzacji, denazyfikacji, demokratyzacji, dekartelizacji i decentralizacji. Skutkiem demilitaryzacji miało być rozwiązanie niemieckich sił zbrojnych, Sztabu Generalnego, korpusu oficerskiego i organizacji paramilitarnych, wszystkich klubów i stowarzyszeń podtrzymujących tradycje wojskowe. Zniszczeniu miały ulec wszystkie zakłady produkujące broń i amunicję, a istniejące zapasy sprzętu wojskowego i uzbrojenia miały być przekazane zwycięzcom. Przyjęto, że będzie zakazany i niedopuszczalny wyrób broni, amunicji i sprzętu wojennego, jak również wszelkich typów samolotów i okrętów morskich¹⁴. Niemiecką flotę podzielono pomiędzy Związek Radziecki, Wielką Brytanię i Stany Zjednoczone. Większą część floty podwodnej III Rzeszy zatopiono. Zachowano jedynie 30 okrętów z zamiarem wykorzystania ich do celów doświadczalnych.

Denazyfikacja oznaczała rozwiązanie wszystkich instytucji narodowosocjalistycznych i zakaz propagandy faszystwu. W ramach proce-

¹³ *Teheran–Jałta–Poczdam. Dokumenty konferencji szefów rządów trzech wielkich mocarstw*, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1972, s. 3–90.

¹⁴ *Ibidem*, s. 62.

su demokracji postanowiono czuwać nad procesem wychowania Niemców i wpajać im idee demokratyczne. Sprzymierzeni nakazali, aby ze wszystkich poziomów szkół całkowicie wyeliminować doktryny narodowosocjalistyczne oraz militarystyczne i wprowadzić idee demokratyczne. W ramach dekartelizacji i decentralizacji zamierzano rozwiązać wielkie kartele, syndykaty i trusty i postawić na rozwój samorządu terytorialnego. Nie przewidywano utworzenia centralnego rządu niemieckiego, a tylko powołanie sekretarzy stanu, kierujących ważnymi działami administracji i podporządkowanych Sojuszniczej Komisji Kontroli. Zamierzano utrzymać w Niemczech poziom życia nieprzewyższający przeciętnej stopy życiowej w krajach europejskich. W trakcie okupacji Niemcy miały być traktowane jako jednolita całość gospodarcza z jednolitym systemem pieniężnym i bankowym¹⁵.

W Poczdamie podjęto decyzje dotyczące ukarania niemieckich zbrodniarzy wojennych. W czasie wojny alianci wielokrotnie ostrzegali Niemcy, Włochy i Japonię, że po jej zakończeniu winni zbrodni wojennych zostaną osądzeni i ukarani. W tym celu 8 sierpnia 1945 roku w Londynie powołany został Międzynarodowy Trybunał Wojskowy. Rozpoczął on swoją działalność 20 listopada 1945 roku w Norymberdze, gdzie w latach 30. odbywały się słynne Parteitagy z udziałem przywódców NSDAP, a we wrześniu 1935 roku uchwalono osławione ustawy rasowe. Na ławie oskarżonych zasiadło 21 dostojników hitlerowskich. Trybunał uznał kierownictwo NSDAP, SS, SD, gestapo oraz Waffen-SS za organizacje przestępcze i zabronił dalszej ich działalności. Dwunastu oskarżonych skazano na karę śmierci przez powieszenie, trzech na karę dożywotniego więzienia, czterech na karę 10–20 lat więzienia, trzech uwolniono od winy i kary. Do prawa międzynarodowego wprowadzono zasadę indywidualnej odpowiedzialności karnej za zbrodnie przeciwko pokojowi i zbrodnie przeciwko ludzkości¹⁶.

Sporo kontrowersji w trakcie rozmów poczdamskich budziły problemy odszkodowań wojennych. Związek Radziecki zainteresowany był ściąganiem wysokich odszkodowań. Stalin przedstawił projekt, według którego reparacje miały być ściągane przez każdy rząd w swojej

¹⁵ L. Pastusiak, *Stanowisko USA wobec problemu niemieckiego na Konferencji Poczdamskiej*, „Przegląd Zachodni” 1965, nr 3; nadbitka.

¹⁶ *Encyklopedia II wojny światowej*, Wyd. MON, Warszawa 1975, s. 371.

strefie okupacyjnej. Swoje stanowisko delegacja radziecka uzasadniała poziomem zniszczeń, jakich dokonali Niemcy w europejskiej części Związku Radzieckiego. Przedstawiciele mocarstw zachodnich zajmowali w tej kwestii stanowisko bardziej umiarkowane. Ostatecznie przyjęto formułę, że radzieckie żądania reparacyjne zostaną zaspokojone przez konfiskatę dóbr niemieckich w radzieckiej strefie okupacyjnej, natomiast mocarstwa zachodnie uzyskają odszkodowania z konfiskat w swoich strefach okupacyjnych. Ustalono, że ZSRR dodatkowo otrzyma z zachodnich stref okupacyjnych 10% demontowanego tam sprzętu bez zapłaty i 15% w zamian za dostarczenie równowartości w żywności i surowcach. Ponadto ZSRR miał dostać jeszcze akcje niemieckich przedsiębiorstw przemysłowych i transportowych w zachodnich strefach okupacyjnych na sumę 500 mln dolarów, 30% zagranicznych inwestycji Niemiec i 30% złota niemieckiego, które znalazło się w posiadaniu sojuszników. Z własnej strefy okupacyjnej Związek Radziecki zobowiązał się zaspokoić roszczenia Polski. Umowa w tej sprawie została zawarta w Moskwie 16 sierpnia 1945 roku. Zgodnie z nią Polska miała otrzymać 15% wszystkich dostaw reparacyjnych dla ZSRR, pochodzących ze strefy radzieckiej i 30% dostaw dla ZSRR ze stref zachodnich, z tym że 15% miało być rekompensowane towarami pochodzącymi z Polski. Ze swojej strony rząd polski zobowiązał się dostarczać do ZSRR węgiel po specjalnej cenie umownej w ciągu całego okresu okupacji Niemiec¹⁷.

Trzy mocarstwa wyraziły zgodę na przejęcie przez ZSRR rejonu Królewca w Prusach Wschodnich oraz przekazanie pod administrację polską reszty Prus Wschodnich, Wolnego Miasta Gdańska i obszarów niemieckich położonych na wschód od linii Odra – Nysa Łużycka. Obszary te od wiosny 1945 roku obsadzone były już przez polskie grupy operacyjne, podążające za Armią Czerwoną. Na konferencji podjęto też decyzję o przesiedleniu pozostałej jeszcze na tych terenach ludności niemieckiej do okupowanej części Niemiec.

W Poczdamie podjęto decyzję w sprawie zawarcia traktatów pokojowych z sojusznikami Niemiec w Europie: Włochami, Bułgarią,

¹⁷ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1945–1980*, cz. 1, 1945–1956, Wyd. Świat Książki, Warszawa 2003, s. 346. Zobowiązanie to zostało cofnięte dopiero po październiku 1956 roku, kiedy I Sekretarzem PZPR w Polsce został Władysław Gomułka.

Finlandią, Rumunią i Węgrami. Konferencja odbyła się w Paryżu w dniach od 29 lipca do 15 października 1946 roku¹⁸. Przebiegała w warunkach narastających konfliktów między zwycięskimi mocarstwami, ale zakończyła się pomyślnie.

Traktatu pokojowego z Niemcami nie udało się podpisać w Poczdamie, Niemcy były bowiem okupowane i nie miały centralnego rządu. W uchwałach poczdamskich zapisano, że traktat z Niemcami zostanie podpisany po utworzeniu takiego rządu. Zapadły jednak decyzje bardzo ważne Europy i Polski. Wyłączone zostały ze stref okupacyjnych te terytoria Niemiec, które zostały zagrabione przez hitlerowskie Niemcy Czechosłowacji, przywrócona została niezależność Austrii, Polsce przekazano w administrację wschodnie części Niemiec do linii Odry i Nysy Łużyckiej oraz południową część Prus Wschodnich. Północną część przekazano Związkowi Radzieckiemu. Zakładano, że ostateczne rozstrzygnięcie zapadną na konferencji pokojowej z Niemcami, po wyłonieniu rządu centralnego, z którym taki pokój będzie można podpisać za około trzy lata. W tym czasie zmieniły się jednak wzajemne stosunki między zwycięzcami i ustalenia konferencji poczdamskiej w praktyce regulowały stosunki międzynarodowe w Europie aż do lat 90. XX wieku.

Sprawa polska na konferencji w Poczdamie

28 września 1939 roku w Moskwie podpisany został układ pomiędzy Niemcami i Związkiem Radzieckim o podziale Polski. Przywódcy obu mocarstw zapowiedzieli, że państwo polskie nie zostanie odbudowane i przystąpili do likwidacji polskiej inteligencji uznanej za warstwę przywódczą. Wezwali też rządy Anglii i Francji do uznania zaboru ziem polskich. Obydwa państwa ściśle ze sobą współpracowały i zwalczały wszelkie dążenia niepodległościowe Polaków. Nie uznawały polskiego rządu emigracyjnego, utworzonego we Francji w 1939 roku przez gen. Władysława Sikorskiego. W tym czasie Francja i Wielka Brytania znajdowały się w stanie wojny z Niemcami. Zajęcie wschodniej części Polski przez Związek Radziecki nie zostało jednak przez rządy Francji

¹⁸ A. Kastory, *Pokój z Rumunią, Bułgarią i Węgrami w polityce wielkich mocarstw (1944–1947)*, Wyd. Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1981, s. 215–220.

i Anglii potraktowane jako bezpośrednia agresja, w związku z tym państwa te nie wypowiedziały mu wojny. Nadal utrzymywały z nim stosunki dyplomatyczne. Rząd polski gen. Sikorskiego za główny cel swojego istnienia i działania traktował walkę o odzyskanie niepodległości w granicach sprzed września 1939 roku. Uznawał, że Polska znajduje się w stanie wojny z Niemcami. Stosunki z ZSRR nie były jasno sprecyzowane. Związek Radziecki nie wypowiedział Polsce wojny, a rząd polski nie uznał aneksji wschodnich ziem polskich przez ZSRR, ale wojny mu nie wypowiedział. W polityce przeciwko Niemcom rząd polski mógł liczyć na poparcie swoich sojuszników Francji i Wielkiej Brytanii, a po upadku Francji rządu brytyjskiego. Premier Winston Churchill wielokrotnie podkreślał, że jednym z brytyjskich celów wojny jest przywrócenie Polsce niepodległości. Dodawał jednak, że granic wschodnich Polski Wielka Brytania nie gwarantuje. W polityce wschodniej rząd polski nie mógł liczyć na poparcie sojuszników zachodnich. Tak było aż do czasu napaści Niemiec na Związek Radziecki w 1941 roku. Związek Radziecki z sojusznika stał się 22 czerwca 1941 roku przeciwnikiem hitlerowskich Niemiec. Zmieniła się sytuacja polityczna i militarna w Europie. Opór ZSRR wobec agresji niemieckiej wsparł rząd brytyjski i 12 lipca 1941 roku zawarty został w Moskwie sojusz radziecko-brytyjski, skierowany przeciwko Niemcom. Pod wpływem perswazji Winstona Churchilla także rząd polski gen. Władysława Sikorskiego nawiązał stosunki dyplomatyczne ze Związkiem Radzieckim. 30 lipca 1941 roku został podpisany w Londynie pakt Sikorski – Majski.

Na mocy tego porozumienia Związek Radziecki anulował traktaty z Niemcami z 1939 roku, ale nie wyrzekł się wschodnich terenów Polski, zaanektowanych po wrześniu 1939 roku. Brak rozstrzygnięcia w tej sprawie położył się cieniem na stosunkach pomiędzy polskim rządem emigracyjnym w Londynie a rządem radzieckim i mocno zażywał na poczdamskich ustaleniach w sprawie Polski. Norman Davies sojusz ten scharakteryzował następująco:

Napięcia utrzymujące się w obrębie sojuszu zawartego przez dwóch przeciwników rzucały się w oczy od samego początku. Polacy, świadomi własnej słabości, byli zdecydowani nie ustąpić ani na krok w kwestiach terytorialnych i politycznych. Sowieci uciekali się do wszelkich form nacisku i prowokacji oraz używali wykrę-

tów. (...) Sowiecka prasa i agencje propagandowe występowały przeciwko rozszereżnieniu Polski. Urzędnicy sowieccy uparcie traktowali wszystkich obywateli polskich pochodzenia ukraińskiego, białoruskiego, litewskiego czy żydowskiego, tak jak gdyby byli obywatelami radzieckimi; sowieccy dyplomaci rozpoczęli kampanię na rzecz uznania granicy wzdłuż linii Curzona. (...) Fala wzajemnej wrogości między Polską i ZSRR znacznie się podniosła, gdy 12 kwietnia 1943 roku Niemcy podali do wiadomości publicznej fakt odkrycia grobów katyńskich. Kiedy rząd emigracyjny zażądał przeprowadzenia dochodzeń przez Międzynarodowy Czerwony Krzyż, Sowietci potraktowali to jako pretekst do zerwania stosunków dyplomatycznych. Odtąd rząd emigracyjny nie utrzymywał żadnych stosunków z mocarstwem, które sprawowało kontrolę nad terytorium kraju. Wszystkie przyszłe dyskusje w sprawach dotyczących Polski prowadzili teraz przedstawiciele wielkich mocarstw, bez udziału Polski. Dostrzegając nieustępliwość polityki sowieckiej w kwestiach dotyczących Polski, trzeba jednocześnie przyznać, że poglądy Stalina uległy na przestrzeni lat zasadniczej zmianie. (...) Sowieckie rozwiązanie sprawy polskiej miało zostać stopniowo przypieczętowane postanowieniami trzech wielkich konferencji aliantów – w Teheranie, Jałcie i Poczdamie¹⁹.

Sprawa odbudowy Polski była przedmiotem starań rządu polskiego w Londynie aż do zakończenia wojny. Zabiegał on o poparcie swojego stanowiska u wszystkich mocarstw alianckich. Rząd gen. Sikorskiego starał się sondować stanowiska rządów i przywódców wielkich mocarstw. Temu służyły m.in. podróże gen. Sikorskiego do Moskwy w grudniu 1941 roku, a później do Stanów Zjednoczonych. Spotykał się często z premierem Wielkiej Brytanii Winstonem Churchillem. Starał się w tych spotkaniach zaprezentować polskie racje i prawa

¹⁹ N. Davies, *Boże igrzysko. Historia Polski*, t. 2, tłum. E. Tabakowska, Wydawnictwo Znak, Kraków 1998, s. 526–529; A. Czubiński, *Historia Polski XX wieku*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2000, s. 233, Oficjalną przyczyną zerwania przez Stalina stosunków z rządem polskim gen. Władysława Sikorskiego było zwrócenie się premiera polskiego rządu do Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża o zbadanie mordu dokonanego na polskich oficerach w Katyniu. Odkrycia grobów polskich oficerów w Katyniu dokonali Niemcy i ogłosili to 12 kwietnia 1943 r. Winą za zbrodnię obciążyli władze radzieckie, natomiast rząd radziecki uznał, że mordu dokonali Niemcy. Zwrócenie się gen. Sikorskiego do MKCK Stalin uznał za współpracę polskiego rządu z Niemcami i zerwał z nim stosunki dyplomatyczne 25 kwietnia 1943 r. i postanowił utworzyć na terytorium Związku Radzieckiego konkurencyjne władze polskie o charakterze lewicowym.

do odbudowy niepodległego państwa w granicach sprzed wybuchu II wojny światowej. Podobną politykę prowadził jego następca – premier Stanisław Mikołajczyk. Nie uzyskali jednak poparcia dla swoich postulatów w sprawie granicy wschodniej ani w Waszyngtonie, ani w Londynie. Profesor Janusz Zawodny zarzuca wręcz nieszczerść prezydentowi Franklinowi Delano Rooseveltowi wobec polskich polityków. W trakcie spotkań z nimi obiecywał poparcie dla polskich postulatów, ale podczas rozmów z przywódcami Związku Radzieckiego i Wielkiej Brytanii unikał zajęcia jasnego stanowiska w sprawie polskiej granicy wschodniej. W Teheranie i w Jałcie poparł radzieckie żądania przesunięcia Polski na zachód.

Analizując politykę Roosevelta wobec sprawy polskiej (której końcowym efektem były postanowienia jałtańskie) można stwierdzić, że: amerykański prezydent w okresie 1942–1945 wypowiadał się nieszczerze o planach dotyczących powojennej Polski wobec przedstawicieli rządu polskiego, przedstawicieli Polonii w USA, Kongresu Stanów Zjednoczonych i społeczeństwa amerykańskiego. (...) W sześć miesięcy po podpisaniu Karty Atlantyckiej gwarantującej integralność i niepodległość krajów walczących przeciwko Niemcom, Roosevelt osobiście zapewnił dwóch polskich ambasadorów – Ciechanowskiego i Raczyńskiego, że nie ma mowy o łamaniu Karty Atlantyckiej. Sam jednak złamał te przyrzeczenia w Teheranie i w Jałcie²⁰.

Polsce poświęcono IX część uchwał poczdamskich. Rozmowy prowadzone były bez udziału władz polskich, gdyż Związek Radziecki nie uznawał Rządu Polskiego w Londynie, a Stany Zjednoczone i Wielka Brytania Rządu Tymczasowego utworzonego w Warszawie z inspiracji Stalina. W trakcie rozmów dochodziło do licznych nieporozumień i kontrowersji. Już w Teheranie rozmowy na temat wspólnego frontu przeciwko Niemcom zahaczały o sprawę polską. Rozważany podział Europy po wojnie zakładał, że Polska znajdzie się w radzieckiej strefie wpływów. Polskim politykom nie przekazano na ten temat żadnych informacji. W Jałcie Churchill i Roosevelt podjęli próbę potwierdzenia własnych wpływów w Europie Wschodniej. Mimo jednostronnego

²⁰ J. Zawodny, *Prezydent Roosevelt wobec sprawy polskiej w Jałcie*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1992, nr 2, s. 47–52.

uznania przez Stalina Tymczasowego Rządu Republiki Polskiej naciskali na niego o włączenie do tego rządu przedstawicieli partii tworzących polski rząd w Londynie. Stalin tymczasem wprowadził w Polsce uległą sobie administrację i prowadził wobec Polski politykę faktów dokonanych. Wykorzystał wcześniejsze ustalenia z Teheranu i Jałty w sprawie granicy polsko-radzieckiej i przesunięcia Polski na zachód. Obszary zajęte przez Armię Czerwoną do linii Odry przekazał w administrację Rządu Tymczasowego w Warszawie, który zaaprobował jego postulaty w sprawie granicy polsko-radzieckiej, a w zamian za to liczył na jego poparcie w sprawie nabytków terytorialnych na zachodzie. W tym czasie Stalin godził się na odbudowę państwa polskiego, ale obstawał przy tym, by rząd polski nie zajmował stanowiska sprzecznego z interesami Związku Radzieckiego. Rząd polski w Londynie stał zaś na stanowisku granicy ryskiej i eksponował ideę suwerenności. Liczył na pomoc w tej sprawie Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Tymczasem sojusznicy zachodni swoich interesów upatrywali w dobrych stosunkach ze Związkiem Radzieckim. Interesy polskiego sojusznika stawiali na drugim planie. Po zakończeniu wojny w Europie polscy politycy londyńscy ze swoimi postulatami niepodległościowymi pozostali osamotnieni i pozbawieni wsparcia.

Stany Zjednoczone nie były związane z Polską żadnym porozumieniem w sprawie jej granic. Do Trumana przemawiała teza Stalina, że Związek Radziecki musi mieć gwarancje bezpieczeństwa. Stalin dowodził, że ziemie polskie w ostatnim stuleciu zostały dwukrotnie wykorzystane przez Niemcy jako brama wypadowa do ataku na Rosję²¹. W Poczdamie sprawa polskiej granicy z Niemcami ponownie stała się przedmiotem obrad. Stalin optował za granicą na Odrze i Nysie Łużyckiej, Truman i Churchill kwestionowali takie rozwiązanie. 23 lipca wezwano do Poczdamu delegację polską z Bolesławem Bierutem na czele, która poparła propozycje Stalina uzasadniając, że granica Odry i Nysy jest „najkrótsza, jaka da się pomyśleć, granica między Polską a Niemcami”²². Taki przebieg granicy delegacja polska uzasadniała także względami historycznymi i gospodarczymi. Dzięki

²¹ W. Churchill, op. cit., s. 42.

²² Cytuję za: W.T. Kowalski, *Poczdamski ład pokojowy*, Wyd. MON, Warszawa 1986, s. 131.

zabiegom powołanego w czerwcu 1945 roku Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej zapadło postanowienie oddania pod administrację polską byłych terytoriów niemieckich leżących na wschód od linii Odra – Nysa Łużycka, części Prus Wschodnich oraz obszaru Wolnego Miasta Gdańska. Zgoda delegacji brytyjskiej i amerykańskiej na takie rozwiązanie z pewnością wiązała się z chęcią umocnienia nowo utworzonego Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, który dawał nadzieję na zachowanie przez Polskę niezależności od Moskwy²³.

Ze sprawą granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej łączyła się decyzja mocarstw w sprawie wysiedlenia ludności niemieckiej z przyznanych Polsce ziem. Należy stwierdzić, że w znacznej części została ona z tych terenów wysiedlona przez władze hitlerowskie w czasie trwania wojny lub uciekła na zachód przed zbliżającym się frontem od wschodu. W Poczdamie problem ludności niemieckiej we wschodniej i południowej Europie postanowiono rozwiązać radykalnie. Wysiedlenia obok Polski objęły także Czechosłowację i Węgry.

Najwięcej sporów wywoływała kwestia rządu polskiego, który mógłby zostać uznany przez wszystkie mocarstwa. Jak już wspomniano alianci zachodni nie uznawali PKWN ani jego następcy – Rządu Tymczasowego powołanego w Warszawie decyzją Krajowej Rady Narodowej 31 grudnia 1944 roku, w miejsce PKWN. Rząd radziecki nie uznawał natomiast Rządu Polskiego w Londynie. Koniecznością stało się wypracowanie kompromisu i utworzenie rządu uznawanego przez wszystkie mocarstwa. Spór ten nabrał ostrości już w czasie obrad konferencji jałtańskiej. Stalin przeforsował wówczas pogląd o powołaniu Rządu Jedności Narodowej na bazie Rządu Tymczasowego z doproszeniem do niego niektórych demokratów polskich z kraju i emigracji. Zapis ten pomijał rząd londyński. Na terytorium Polski opanowanym przez Armię Czerwoną narastał terror wobec zwolenników rządu londyńskiego. Wiosną 1945 roku NKWD podstępnie aresztowało czołowych polityków Polskiego Państwa Podziemnego, wywiozło ich do Moskwy i wytoczyło im proces, oskarżając o dywersję antyradziecką na tyłach Armii Czerwonej²⁴. Było

²³ A. Kłafkowski, *Umowa poczdamska a sprawy polskie 1945–1970*, Wyd. Poznańskie, Poznań 1970, s. 191–196.

²⁴ A. Leinwald, *Przywódca Polski Podziemnej przed sądem moskiewskim*, Wyd.

to jawne łamanie prawa międzynarodowego, ale mocarstwa zachodnie nie interweniowały. W takich warunkach odbyły się w Moskwie rozmowy na temat powołania polskiego Rządu Jedności Narodowej. Prowadziła je komisja złożona z przedstawicieli trzech mocarstw: Wiaczesława Mołotowa, Williama Averella Harrimana i Archibalda Johna Clarka Kerra. Stanowiska przywódców mocarstw w sprawie utworzenia nowego rządu polskiego były początkowo bardzo rozbieżne. O składzie tego rządu zadecydowały trzy wielkie mocarstwa, a głównie Stalin. Truman i Churchill zgodzili się na to, aby do istniejącego w Polsce Rządu Tymczasowego włączyć przywódców demokratycznych z samej Polski i z Polaków z zagranicy. 21 czerwca 1945 roku podpisano porozumienie, na mocy którego Rząd Tymczasowy poszerzony został o Stanisława Mikołajczyka, Jana Stańczyka i Mieczysława Thugutta z zagranicy oraz Władysława Kiernika i Czesława Wycecha z kraju. Rząd ten uznany został przez Francję – 4 lipca 1945 roku, a dzień później przez Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię. Jednocześnie mocarstwa te wycofały uznanie dla Rządu Polskiego w Londynie Tomasza Arciszewskiego. Stalin osiągnął swój cel strategiczny. Uzyskał poparcie aliantów dla ustanowienia w Polsce rządu, z pominięciem władz RP na uchodźstwie, nominalnie z udziałem komunistów, faktycznie zaś przez nich zdominowanego i w pełni zależnego od Moskwy. Sugestie Churchilla o wyborach prowadzonych pod kontrolą międzynarodową Stalin uznał za interwencję w wewnętrzne sprawy Polski, odpowiedział, że po uznaniu nowego rządu polskiego do Warszawy przybędą ambasadorowie mocarstw sojusznicznych i będą mogli nieskrępowanie obserwować przebieg wyborów²⁵. Na nowy rząd polski nałożono obowiązek przeprowadzenia wolnych i nieskrępowanych wyborów. Stalin zapewniał swoich rozmówców, że wybory zostaną przeprowadzone w sposób demokratyczny i na ich podstawie utworzony zostanie rząd demokratyczny. Na czele Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej stanął Edward Osóbka-Morawski, wicepremierami zostali Stanisław Mikołajczyk i Władysław Gomułka.

Pokolenie, Warszawa 1989; *Sprawozdanie sądowe w sprawie organizatorów, kierowników i uczestników polskiego podziemia na zapleczu Armii Czerwonej 18–21 czerwca 1945 r. w Moskwie*, Moskwa 1945, s. 270.

²⁵ W. Churchill, op. cit., s. 42.

Postanowienia konferencji poczdamskiej w sprawie polskiej były rozmaicie oceniane przez polskich polityków i społeczeństwo w różnych okresach. Politycy związani z polskim rządem na obczyźnie ustalenia poczdamskie traktowali jako zdradę polskich interesów narodowych. Ta opinia rozciągała się także na oficerów i żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Wielu odmówiło powrotu do kraju w obawie, że mogą zostać aresztowani i uwięzieni. Dotyczyło to także Polaków wywiezionych w czasie wojny do Niemiec na roboty przymusowe, którzy po zakończeniu wojny obawiali się powrotu do kraju. Tymczasem przez ówczesne władze polskie, polityków, znaczącą część społeczeństwa o poglądach lewicowych postanowienia poczdamskie odbierane były jako korzystne dla Polski. Przesunięcie polskiej granicy z Niemcami uznawano za akt sprawiedliwości dziejowej. Utratę ziem wschodnich na rzecz Związku Radzieckiego przemilczano. W okresie narastania zimnej wojny w Europie mocarstwa zachodnie, głównie Wielka Brytania i Stany Zjednoczone kwestionowały niektóre ustalenia z Poczdamu, w tym dotyczące granicy polsko-niemieckiej. Tylko Związek Radziecki gwarantował jej nienaruszalność. Doprowadziło to do zwasalizowania władz PRL wobec Moskwy. Sytuacja ta uległa zmianie po upadku obozu państw socjalistycznych pod koniec lat 80.

Obiektywna ocena postanowień konferencji poczdamskiej nie jest łatwa. II wojna światowa rozpoczęła się w 1939 roku od likwidacji państwa polskiego i zapowiedzi, że Niemcy i Związek Radziecki nie dopuszczą do jego odbudowy. Zapowiedzi tej okupanci nie zdołali jednak zrealizować. Po ataku Niemiec na Związek Radziecki Stalin zmienił zdanie i wyraził zgodę na odbudowę państwa polskiego. W czasie wojny decydowała jednak siła i przemoc. Polska była za słaba, aby obronić swoje interesy samodzielnie. Także jej sojusznicy byli za słabi, aby dostatecznie ją wspomóc. Znalazła się jednak w obozie zwycięzców. Ostatecznie państwo polskie zostało odbudowane, ale zmianie uległy jego granice. Zmienił się także system polityczny. Po konferencji wersalskiej rządy w Polsce były niepodległe i samodzielne, po konferencji poczdamskiej już tak nie było. Władze odbudowanego państwa polskiego były mocno uzależnione od swojego wschodniego sąsiada. Terytorium państwa zostało okrojone o ponad 77 tys. km². Wschodnią część Polski zagarnął Związek Radziecki. Z 35 mln obywateli w 1939 roku pozostało w roku 1946 niewiele ponad

23 mln. Niemcy wymordowali ponad 3 mln polskich Żydów i drugie tyle ludności polskiej. Wielu Polaków, polityków i publicystów uważało, że Polska wojnę przegrała i wyszła z niej mocno poszkodowana. Tych faktów nie da się zakwestionować. Jednak należy brać pod uwagę, że Polska w latach 1919–1939 była suwerenna, gdyż sytuacja w przedwojennej Europie była inna. Po zakończeniu działań wojennych w 1945 roku na czoło mocarstw światowych wysunęły się dwie potęgi: Stany Zjednoczone i Związek Radziecki. Od roku 1947 świat podzielił się na dwa obozy polityczno-militarne i rozpoczęła się zimna wojna, która z różnym nasileniem trwała do początku lat 90. XX wieku. Polacy powinni jednak pamiętać, że umowy poczdamskie zakończyły II wojnę światową i pozwoliły na odbudowę naszej państwowości.

Henryk Stańczyk

Bibliografia

Churchill W., *Druga wojna światowa*, t. 6, *Triumf i tragedia*, ks. 2, *Żelazna kurtyna*, przeł. z jęz. angielskiego K. Mosiewicz, Wyd. NON STOP PRESS, Gdańsk 1996.

Davies N., *Boże igrzysko. Historia Polski*, t. 2, tłum. E. Tabakowska, Wyd. Znak, Kraków 1998.

Dobrzycki W., *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815–1945*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 1996.

Dunningan J., Nofi A., *Wojna na Pacyfiku. Encyklopedia*, Wyd. Magnum, Warszawa 2000.

Grünberg K., *Czas wojny 1939–1945. Wykłady z historii*, Wyd. Troja, Toruń 1991.

Kastory A., *Pokój z Rumunią, Bułgarią i Węgrami w polityce wielkich mocarstw (1944–1947)*, Wyd. Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1981.

Kissinger H., *Dyplomacja*, przeł. S. Głąbiński, G. Woźniak, I. Zych, Wyd. Philip Wilson, Warszawa 1996.

Korespondencja Przewodniczącego Rady Ministrów ZSRR z Prezydentem Stanów Zjednoczonych i Premierem Wielkiej Brytanii w okresie Wielkiej Wojny Narodowej 1941–1945, Wyd. MON, Warszawa 1960

Kowalski W.T., *Poczdamski ład pokojowy*, Wyd. MON, Warszawa 1986.

Krasuski J., *Polityka czterech mocarstw wobec Niemiec*, Instytut Zachodni, Poznań 1967.

Leinwald A., *Przywódcy Polski Podziemnej przed sądem moskiewskim*, Wyd. Pokolenie, Warszawa 1989.

Parzymies S., *Stosunki międzynarodowe w Europie 1945–1999*, Wydawnictwo Akademickie „Dialog”, Warszawa 1999.

Pastusiak L., *Stanowisko USA wobec problemu niemieckiego na Konferencji Poczdamskiej*, „Przegląd Zachodni” 1965, nr 3; nadbitka.

Republika Austrii, dzieje, współczesność, relacje polsko-austriackie 1918–2018, red. Z. Tomkowski, Wyd. WSM, Warszawa 2018.

Roszkowski W., *Najnowsza historia Polski 1945–1980*, cz. 1, 1945–1956, Wyd. Świat Książki, Warszawa 2003.

Sprawozdanie sądowe w sprawie organizatorów, kierowników i uczestników polskiego podziemia na zapleczu Armii Czerwonej 18–21 czerwca 1945 r. w Moskwie, Moskwa 1945.

Teheran – Jalta – Poczdam. Dokumenty konferencji szefów rządów trzech wielkich mocarstw, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1972.

Zawodny J., *Prezydent Roosevelt wobec sprawy polskiej w Jalcie*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1992, nr 2.

The Potsdam Conference and its implications for Poland

Keywords

Tehran, Yalta, Potsdam, Sikorski, Churchill, Stalin, Roosevelt, Truman, conference

Summary

This paper looks at the process of restoration of Poland's independence lost in September 1939 as a result of German and Soviet invasion of Poland. Polish people refused to succumb to the decisions of invaders and fought for independence. They formed the Polish government-in-exile, rebuilt their army and fought on various fronts alongside the Allied Powers until the final surrender of Nazi Germany. The fate of Europe and Poland was decided by the leading powers at the Potsdam Conference. Poland was restored to sovereignty, but its borders were moved and its political system changed. As a result of the arrangements made in Potsdam by the superpowers, Poland became one of the socialist states.

Potsdamer Konferenz und ihre Folgen für Polen

Schlüsselwörter

Teheran, Jalta, Potsdam, Sikorski, Churchill, Stalin, Roosevelt, Truman, Konferenz

Zusammenfassung

Der Artikel widmet sich der Frage der Wiedererlangung der im September 1939 verlorenen Unabhängigkeit Polens nach dem Überfall auf Polen durch Deutschland und die Sowjetunion. Die Polen akzeptierten die Entscheidungen der Besatzer nicht und kämpften für die Wiedererlangung der Unabhängigkeit. Sie bildeten die polnische Exilregierung, bauten die Armee wieder auf und kämpften an den verschiedenen Fronten des Krieges im Rahmen der Anti-Hitler-Koalition bis zur Kapitulation Deutschlands. Das Schicksal Europas und Polens wurde von den Siegermächten auf der Potsdamer Konferenz bestimmt. Die polnische Eigenstaatlichkeit wurde wieder aufgebaut, aber in einer veränderten territorialen und politischen Form. Die Großmächte in Potsdam entschieden, dass Polen nach dem Krieg Mitglied im Lager sozialistischer Staaten wurde.

Потсдамская конференция и ее последствия для Польши

Ключевые слова

Тегеран, Ялта, Потсдам, Сикорский, Черчилль, Сталин, Рузвельт, Трумэн, конференция

Резюме

Статья посвящена вопросу восстановления независимости, утраченной Польшей в сентябре 1939 г., после вторжения в Польшу Германии и Советского Союза. Поляки не согласились с решениями захватчиков и приняли бой за восстановление независимости. Они сформировали Польское правительство в изгнании, восстановили армию и сражались на различных фронтах в рамках антигитлеровской коалиции, вплоть до капитуляции Германии. Державы-победительницы на Потсдамской конференции решили судьбу Европы и Польши. Польская государственность была восстановлена, но в измененной территориальной и государственной форме. Решения держав на Потсдамской конференции привели к тому, что после войны Польша стала членом социалистического лагеря.